

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 43-44 (2007)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 43-44 (2007)

Τα πηγάδια της Πρέβεζας

Πέτρος Αρταβάνης

doi: [10.12681/prch.28871](https://doi.org/10.12681/prch.28871)

Copyright © 2022, Πέτρος Αρταβάνης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αρταβάνης Π. (2022). Τα πηγάδια της Πρέβεζας. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (43-44), 379–398.
<https://doi.org/10.12681/prch.28871>

Πέτρος ΑΡΤΑΒΑΝΗΣ*

Τα πηγάδια της Πρέβεζας

Ενα από τα μεγαλύτερα αγαθά, μέσα στα τόσα άλλα, που ο Δημιουργός και Πλάστης edώρησεν εις τον «άνω θρώσκοντα», τουτ' έστιν τον άνθρωπον, είναι το νερό. Ένα από τα κύρια στοιχεία της φύσεως περί του οποίου πολλοί σοφοί από αρχαιοτάτων χρόνων, ησχολήθησαν, απεφάνθησαν και έθεσαν εις την τετράδα των κυριοτέρων λεγομένων στοιχείων (αήρ, πύρ, ύδωρ, γή) ή «ριζώματα» του Εμπεδοκλέους, προστεθέντος υπό του Αριστοτέλους του πέμπτου τοιούτου του καλουμένου αιθέρας.

Είναι πράγματι Θεϊόν δώρον, αν φανταστή κάποιος, ότι ο άνθρωπος δύναται να επιζήση χωρίς τροφήν, καταναλώνοντας μόνον νερό, διά αρκετά μεγάλον χρονικόν διάστημα. Πέραν όμως της επιβιώσεως άνευ τροφής, του νερού χρησιμοποιουμένου και μόνον, είναι τόσες άλλες, μα τόσες πολλές, οι αναγκαιότητες μα και χρήσεις του νερού, που κάμνουν τον άνθρωπον να είναι άρρηκτα συνδεδεμένος μαζί του και κατ' επέκτασιν η ζωή του να εξαρτάται, αλλά και να διευκολύνεται άμεσα από αυτό.

Δεν είναι τυχαίον, ότι πολέμιοι το είχαν ως άμεσον όπλον ώστε να κατακτήσουν χώρες και λαούς αντιπάλους προς αυτούς διά της στερήσεως και μόνον των αντιπάλων εκ του αναγκαίου αυτού στοιχείου της φύσεως, όπως επίσης δεν είναι τυχαίον με την κατάκτησιν αντιπάλου χώρας ή λαού, αι κατάκτητικές δυνάμεις, προέβαιναν εις διάφορα έργα υποδομής με κύριον εις πρώτην φάσιν το έργον υδροδοτήσεως. Έργον αναγκαίον διά τας δυνάμεις των, όσον και ελέγχου του κατακτηθέντος, υποδούλου πλέον λαού.

Αλλά με τα φαινόμενα που σήμεραν πλήττουν την ανθρωπότητα (τρύπα όζοντος, φαινόμενον θερμοκηπίου, ανομβρίες κλπ.) θα πρέπει όλους μας να προβληματίζη, όπως τουλάχιστον οι σοφοί του πλανήτου μας αποφαίνονται λέγοντες πως ο μελλοντικός μεγάλος πόλεμος ή και τοπικοί αν θέλετε, θα είναι οι τοιούτοι οι «του ελέγχου των υδάτων». Ας αναλογισθώμεν λοιπόν διά το

* Ο Πέτρος Αρταβάνης είναι Υποστράτηγος Ε.Α.

ΕΙΚΟΝΑ 1: Τοπικό παραδοσιακό ιδιόκτητο πηγάδι

«Τι μέλλει γενέσθαι» όταν βρεθώμεν εις μίαν κατάστασιν στερήσεως ή περιορισμού του ύδατος ή αυτού «στάγδην» ή και «διά δελτίου» ακόμη διδομένου.

Κατ' αρχήν, μια και το θέμα μας αφορά τα πηγάδια (φρέατα), αυτά ήσαν γνωστά από αρχαιοτάτων χρόνων εμφανισθέντα είτε υπό την μορφήν κοινών (απλών) ή την μορφήν αρτεσιανών ή υπό μορφήν άλλην. Η ανακάλυψις και εν συνεχεία η δημιουργία-κατασκευή των, υπήρξεν μία αναγκαιότης των ανθρώπων να έχουν πλησίον τους το νερό διά τας αμέσους ανάγκας των, ώστε να μην εγκαταλείπουν τας εστίας των, τρέχοντας εις μεμακρυσμένας αποστάσεις διά υδροληψίαν εκμεταλλεόμενοι τα νερά αποφυσικάς πηγάς. Φυσικαί πηγαί που ασφαλώς ήσαν πλησίον του καταυλισμού των και μη υπάρχουσών αυτών προέβαινον εις την υδρομάστευσιν εκ του εδάφους εις μικρούς αρχικώς λάκκους, οι οποίοι κάλλιστα αποτελούσαν και ομβροδεξαμενάς. Η αρχή της δημιουργίας τούτων των οπών εντός του εδάφους (τους προαναφερθέντας λάκκους) υπήρξεν η αιτία της δημιουργίας των φρεάτων (πηγαδιών) διότι ούτως ή άλλως η αρχικώς συγκεντρουμένη υγρασία (λόγω θερμότητος του εδάφους) έκαμεν τους ανθρώπους να σκάβουν όλον έν και πλέον βαθειά οπότε κατά την γνώμην μου κάποτε εύρισκον την ανάλογον φλέβαν νερού και έτσι κατασκευάσθησαν τα πρώτα φρέατα-πηγάδια. Αυτές οι φλέβες νερού ήσαν τα παρακλάδια του τοπικού υδροφόρου ορίζοντος που έτσι προμήθευαν με το νερό τους, τους ανθρώπους διά τις πρώτες τους ανάγκες.

Η συνεχής ασχολία των ανθρώπων διά την τελειοποίησιν αυτών των λάκκων εδημιούργησεν τα πρώτα πηγάδια, που υπό την μορφήν τους τα γνωρίζομεν σήμερον, και τα οποία ετροφοδοτούν τους ανθρώπους με το νερό τους, όπως και εις την πόλιν μας, και που δυστυχώς η εξέλιξις της ζωής τα αφάνισαν πλέον με αποτέλεσμα να υφίστανται ελάχιστα σήμερον εις αυτήν. Η ανακάλυψις των πηγαδιών εσηματοδότησεν μίαν αλυσίδα επαγγελμάτων με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν «νέες θέσεις εργασίας» όπως σήμερον αρεσκόμεθα να λέγωμεν. Τέτοιες εξειδικεύσεις-επαγγέλματα σχετιζόμενα με την κατασκευήν των πηγαδιών και την διάθεσιν του νερού των ήσαν:

Οι ραβδοσκόποι. Ήσαν άτομα που είχαν την ιδιότητα να αντιλαμβάνονται την ύπαρξιν υπογείων στρωμάτων ύδατος ή άλλων σωμάτων με την χρήσιν διχαλωτής ράβδου ή μικρού εκκρεμούς. Το φαινόμενον τούτο οφείλεται εις ηλεκτρομαγνητικά κύματα ειδικά διά κάθε σώμα ανθρώπινον. Τούτοι ήσαν γνωστοί από αρχαιοτάτων χρόνων οι δε Ρωμαίοι τους αποκαλούσαν «υδροφάντας» (*aquileges*). Αυτοί λοιπόν ανεκάλυπτον τα σωστά σημεία όπου ευρίσκοντο τα υπόγεια υδάτινα στρώματα και οριοθετούσαν επακριβώς την περιοχήν ή και το σημείον ακόμη.

Οι πηγαδάδες. Ήσαν τα άτομα εκείνα που εγνώριζον καλώς την δομήν του εδάφους και άνοιγαν τα στόμια των πηγαδιών και εν συνεχεία προέβαινον εις την εκβάθυσίν των μέχρι να εύρουν την φλέβαν νερού που προηγουμένως είχαν εντοπίσει ο ραβδοσκόπος.

Οι κτιστάδες πηγαδιών. Ήσαν κτίσται ειδικευμένοι εις την πλινθοδόμησιν εσωτερικώς των πηγαδιών. Ιδιαιτερότητα δι' αυτούς αποτελούσεν το κατώτερον μέρος του πυθμένος διότι έπρεπεν η δόμησις (το κτίσιμο) να είναι πυκνόν ώστε η ίδια η πλινθοδομή να αποτελεί σώμα διηθητικόν της φλέβας του νερού που είχαν πλέον ανευρεθεί από τους πηγαδάδες. Αυτοί ήσαν πολλές φορές υπεύθυνοι και διά την εξωτερικήν δόμησιν του πηγαδιού που έπρεπε να είναι σχετικά υψηλή από την επιφάνειαν του γύρω εδάφους διά λόγους ενοήτους και διά την διακόσμησιν αυτών.

Οι καθαριστές. Αυτοί ήσαν επιφορτισμένοι με την κάθαρσιν κάθε είδους φερτής ύλης που εισέρεπεν εις τον πυθμέναν του πηγαδιού, ιλύος ή και άλλων αντικειμένων που ερρίπτοντο από το στόμιον του πηγαδιού. Η όλη τεχνική και καθήκον τους όμως ήτο η απολύμανσις των πηγαδιών διά ρίψεως ποσοτήτων ασβέστου και οι μόνοι αρμόδιοι να αποφανθούν διά τον χρόνον επαναλειτουργίας του πηγαδιού.

Οι νερουλάδες. Ήσαν αυτοί που προέβαιναν εις την ανέλκυσιν του νερού από το πηγάδι κυρίως διά αναξιοπαθούντα μέλη-συμπολίτας των αλλά και διά λόγους κυρίως βιοποριστικούς, δηλαδή το κύριον τους έργον ήτο η μεταφορά σε μεγάλα δοχεία (κιούπια) πήλινα, ξύλινα ή μεταλλικά του νερού εις τας διαφόρους συνοικίας πωλώντας το.

Γενικώς υπήρξεν ένας κύκλος ανθρώπων από την στιγμήν του εντοπισμού του υδροφόρου ορίζοντος ή και φλέβας νερού μέχρι του σημείου χορηγήσεως-καταναλώσεως αυτού. Βέβαια, όπου το νερό έρρεεν άφθονον εμφανιζόμενον επιφανειακώς διά των διαφόρων πηγών, οι άνθρωποι το εξεμεταλλεύοντο διά της κατασκευής κρουनों (βρύσες).

Όμως, ας ανατρέξωμεν εις το παρελθόν και ας εντυφίσωμεν εις γραπτά και άλλα στοιχεία διά τον τρόπον υδροδοτήσεως του πληθυσμού εκάστου τόπου ή πόλεως και ιδιαιτέρως ας επικεντρωθώμεν εις την υδροδότησιν της Πρεβέζης.

Όσον αφορά τους κρουνοίς-βρύσες που προανεφέρθησαν υπήρχαν εις Πρέβεζαν αρκετές με μέριμνα της εκάστοτε διοικούσας αρχής της πόλεως ή πλουσίων αρχόντων αυτής. Τέτοιες υπάρχουν ακόμη και σήμερα εις την Πρέβεζαν, δείγματα της πάλαι ποτέ κρατούσης καταστάσεως από απόψεως υδροδοτήσεως και υδροληψίας της πόλεως όπως η Βρυσούλα (που πιθανόν η περιοχή έλκει το όνομα της εξ αυτής), η βρύση του τεμένους του κάστρου του Αγίου Ανδρέα. Το τέμενος τούτο μετά την απελευθέρωσιν της πόλεως από τον τουρκικόν ζυγόν (21.10.1912) εχρησιμοποιήθη ως μουσεϊόν, καταστραφέντος όμως ένεκα των βομβαρδισμών του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ανηγέρθη το οίκημα του περαρτήματος του Σώματος Ελλήνων Προσκόπων τω 1958 εγκαινιασθέντος υπό της Α.Μ. του Βασιλέως των Ελλήνων Παύλου του Α΄. Επίσης εις την περιοχήν Καλαμίτσι η λεγομένη βρύση του Πασά,¹ η της Μαργαρώνας κατασκευασθείσα υπό του 15^{ου} Σ.Π. τω 1952 κλπ.

Με την εξέλιξιν όμως των κοινωνιών και των πόλεων γενικώς και προς σμίκρυνσιν των αποστάσεων, της υγιεινής του νερού και άλλων λόγων που προανεφέρθησαν εδημιουργούνται υδραγωγεία και δημοτικοί κοινοί κρουνοί (βρύσες) και διά καταλλήλου υδροδοτικού δικτύου ετροφοδοτείτο πλέον ο πληθυσμός. Όμως αν ρίχναμε μια ματιά εις τις χαλκογραφίες του γεωγράφου και μηχανικού των Ενετών που τους ακολουθούσεν εις τας εκστρατείας των, του Ρ. Coronelli² ως και την ανάλυσιν που κάμνει ο ευπατριδής Γυμνασιάρχης μακαρίτης Ηλίας Βασιλάς³ μας ολοκληρώνουν την εικόναν της υδροδοτήσεως της πόλεως από τα τέλη του 17^{ου} αιώνας, όπου όλον το υδροδοτικόν

¹ Βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ & ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ 1994, εικ. 149, 150.

² Βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ & ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ 1994, εικ. 1, 2.

³ ΒΑΣΙΛΙΑΣ 1955.

ΕΙΚΟΝΑ 2: Διατήρηση της παράδοσης στο σφιχταγκάλιασμα του τσιμέντου

δίκτυον εκκινούσεν από την Βρυσούλαν και κατέληγεν εις το κάστρον της Μπούκας. Τούτο το δίκτυον άντεξεν διά δύο και πλέον αιώνας έως ότου, ότε επί Δημαρχίας Ιωάννου Μουστάκη εγκαινιάσθηκε το νέον υδραγωγείον μετά υδατοπύργου μέχρι να καταλήξομεν εις την σημερινήν αρτίαν μορφήν δι' εκμεταλλεύσεως των πηγαίων υδάτων του Αγίου Γεωργίου Φιλιπιάδος από τας οποίας από ιδρύσεώς της ετροφοδοτείτο πρό δύο χιλιετηρίδων και πλέον η αρχαία Νικόπολις.⁴

Όσον όμως αφορά τα δημόσια «κοινά» πηγάδια όταν μάλιστα οι δημόσιοι κρουνοί ήσαν ελάχιστοι και επομένως ελάχιστα εξυπηρετούν τους κατοίκους της Πρεβέζης αυτά είχαν την τιμητικήν τους.

Κατ' αρχήν η μορφολογία του εδάφους της Πρεβέζης αλλά και το πολεοδομικόν σχέδιον αυτής μας εξωθεί ώστε να αντιληφθώμεν ότι πόσιμα νερά από πηγάδια ήτο δυνατόν να βρούμε μόνον εις τας δυτικές περιοχάς αυτής και αυτό είναι γεγονός. Αν πάρωμεν τον άξονα από κάστρον Αγίου Γεωργίου, Κοκκινιά, Προφ. Ηλίας, Ματζίρικα, Τσαβαλοχώρι, κάστρον Αγίου Ανδρέα, θα ίδωμεν ότι το έδαφος έχει υψομετρικήν διαφοράν με τον ανατολικόν και νότιον τομέα της πόλεως με αποτέλεσμα εις τον προαναφερθέντα άξονα να έχωμεν νερά αρκετά και πόσιμα ενώ εις τον ανατολικόν και νότι-

⁴ Για λεπτομέρειες βλ. ΜΠΟΥΣΤΑΚΗΣ 2002, 305-318.

ον τομέαν λόγω εγγύτητος προς τη θάλασσαν, αλλά και όλων των άλλων στοιχείων που ακολουθούσαν λόγω απορροής του υδροφόρου ορίζοντος και φλέβες προς την θάλασσαν (παραλία, Μπούκα) λόγω διηθήσεως (αποχωρητήρια, νεκροταφεία κλπ.) μας έδιδαν νερά μη πόσιμα (γλυφά) και αμφιβόλου υγιεινής. Έτσι πράγματι ήτο διότι τα πόσιμα νερά κυρίως ήσαν εις τον προαναφερθέντα άξοναν ήτοι από κάστρου Αγίου Γεωργίου (Γενή Καλέ) μέχρι κάστρου Αγίου Ανδρέου (Ιτς Καλέ).

Κάθε σπίτι βεβαίως τότε σχεδόν διέθετεν το δικό του πηγάδι και όπου τούτο δεν ήτο εφικτόν τότε, υπήρχον πηγάδια εις τα σύνορα των αυλόγυρων των σπιτιών που το εξεμεταλλεύοντο δύο και τρία ή και περισσότερα νοικοκυριά-σπίτια διά τις ανάγκες τους χωρίς βεβαίως να λείπουν οι συχνές και ατέλειωτες αντεκλήσεις που πολλές φορές κατέληγαν και σε θανατικά δηλαδή φόνους.

Όμως το θέμα που μας απασχολεί δεν είναι ακριβώς τα πηγάδια του κάθε σπιτιού που εν πάσει περιπτώσει ο κάθε νοικοκύρης εξεμεταλλεύετο με τον δικόν του τρόπον. Το θέμα είναι η μέριμνα των αρχών διά τον Πρεβεζάνικον πληθυσμόν διά της δημιουργίας «κοινών» ή δημοσίων πηγαδιών τα οποία εξησφάλιζον νερό κυρίως δι' άπόρους οικογενειάρχας, οι οποίοι δεν είχαν την οικονομικήν δυνατότητα κατασκευής ιδίων πηγαδιών. Και τέτοια πηγάδια υπήρχαν αρκετά, που χάριζαν, εις το παρελθόν, το δροσερό και καθαρόν νερόν τους εις τους κατοίκους της πόλεως μας. Εκεί άλλαζαν τις κουβέντες τους διά την καθημερινήν τους ζήσιν οι νοικοκυράδες της κάθε γειτονιάς, εκεί και τα μικρά παιδιά να παίζουν τα δικά τους παιχνίδια γύρω από αυτά, μα και εκεί να ξετυλίγονται αι πάσης φύσεως αθώες, ερωτικές ματιές και ανταμάματα της εποχής. Μα εκεί όμως και πάλιν να ξετυλίγονται δυστυχώς άσχημες σκηνές οικογενειακών και προσωπικών δραμάτων διά της αποπείρας ή και πραγματοποιήσεως αυτοκτονιών.

Ας ξεκινήσωμεν λοιπόν ένα οδοιπορικόν που θα το χωρίσωμεν σε δύο περιπάτους. Ο πρώτος αφορά τον περίπατον εντός της πόλεως όπως ήτο αυτή παλαιά ήτοι εντός της τάφρου (ντάπιας) και ο δεύτερος αφορά τον εκτός της τάφρου χώρον όπου υπήρχον αρκετές οικογένειες κυρίως αγροτικές και εξυπηρετούντο κυρίως από άπόψεως ποσίμου ύδατος από ορισμένα πηγάδια εκτός αυτών που ετροφοδοτούσαν τις καλλιέργειές των.

1. Περίπατος εις την εντός της τάφρου παλαιάν Πρέβεζαν

Ας ξεκινήσωμεν από την παλιά μου γειτονιά, εκεί όπου γεννήθηκα, εμεγάλωσα μέχρι τα πέντε μου χρόνια (όταν πιά μεταφερθήκαμε εις το, πατρικόν μας σπίτι που ανεκατασκευάσθη λόγω καταστροφής του από τους ιταλικούς βομβαρδισμούς της 11.3.1941 ότε εκρημνίσθη και ο Ι.Ν. Αγίου

Ιωάννου του Χρυσοστόμου) και εκεί έπαιξα πολύ σαν παιδάκι. Αναφέρομαι συγκεκριμένα εις την προσφυγικήν συνοικίαν της Κοκκινιάς (οδός Νικοπόλεως) όπου το κοκκινόχωμα μετά το κατάβρεγμα ανέδιδεν μια όμορφη μυρωδιά σε συνδιασμόν με τις ανθισμένες ακακίες, τις πεντακάθαρες αυλές και νοικοκυρεμένα σπίτια, το εικονοστάσι του Αγίου Γεωργίου (έξω από το σπίτι του Μπαρμπά-Θανάση του Μανιάτη), τα μοσχομύριστα λουλούδια των κήπων και τους απλούς, τάλαιπωρημένους από την προσφυγιά, μα και νοικοκυραίους κατοίκους της.

Θα πρέπει να σημειωθή ότι όλα σχεδόν τα πηγάδια φέρουν ονομασίες ιδιοκτητών ασχέτως αν αυτά με την πάροδο του χρόνου έγιναν «κοινά» πιθανόν τη χορηγήσει των ιδιοκτητών ή την παρεμβάσει των διοικητικών-δημοτικών αρχών αργότερον.

1. Πηγάδι του κάστρου Αγίου Γεωργίου (Γενή καλέ)

Ως γνωστόν δεν υπήρχεν στρατόπεδον ή κάστρον (ειδικά αυτά) που να μη είχαν την δικήν του πηγήν υδροδοτήσεως (κυρίως πηγάδια). Έτσι, λοιπόν, εις το κάστρον Αγίου Γεωργίου υπήρχεν παλαιά πηγάδι εις το κέντρον αυτού (ανάμεσα του μεγάλου κτιρίου των σημερινών κοιτώνων και της νοτίας εξόδου του καταφυγίου). Το πηγάδι αυτό υδροδοτούσεν το στρατιωτικόν προσωπικόν που έδρευεν εκεί (πρώτα τουρκικών και μετέπειτα ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων). Σήμερα δεν υφίσταται, ακολούθησεν και αυτό το νέον σύστημα υδρεύσεως με το οποίον υδροδοτείται η πόλις της Πρεβέζης. Κατά την γνώμην μου το πηγάδι αυτό μπορεί να ήτο το ίδιον ή νεώτερον κατασκευασθέν εντός του περιβόλου του κάστρου αν προσεκτικά παρατηρήσωμεν την χαλκογραφίαν του P. Coronelli (Εικ. 3). Πιστεύω πως είναι το πηγάδι

ΕΙΚΟΝΑ 3: Λεπτομέρεια σχεδίου της πόλης της Πρέβεζας με την ένδειξη του πηγαδιού (Pozzo) στην ιδιοκτησία Μεχμέτ-Εφέντη. Χαλκογραφία του Coronelli, 1687 (Αρχείο Ιδρύματος Ακτία Νικόπολις)

(*Pozzo*) εις την ιδιοκτησία του Τούρκου Μεχμέτ (*Collina di Meemet afendi*) δίπλα από τον ενετικόν πύργον Γκαρτζόνε (*Toretta Garzoni*) όπου και ο χώρος που σήμερα υφίσταται το κάστρον του Αγίου Γεωργίου. Ασφαλώς και το πηγάδι αυτό τροφοδοτούσεν μερίδαν του πληθυσμού «φίλα» προσκειμένη εις τον κάθε κατακτητήν η και άλλους. Διέθετεν υγιεινόν πόσιμον νερόν.

2. Πηγάδι του Κόκκινου

Ανήκεν εις την ιδιοκτησίαν του ομώνυμου ιδιοκτήτου (νύν οικία Π. Χαρούπια ο οποίος ήτο υιός της Αναστασίας Κοκκίνου νυμφευθείσης τον Α. Χαρούπια) το οποίον τροφοδοτούσεν τους κατοίκους της περιοχής και ίσως ανάγκες του κάστρου του Αγίου Γεωργίου. Το πηγάδι αυτό το συναντάμε αμέσως με την έξοδον εκ του κάστρου (βορειοανατολική πύλη) αριστερά μας εντός του αυλόγυρου της οικίας Χαρούπια επί της οδού Πάφου. Ο δρόμος πλέον είναι κλειστός εις το σημείον αυτό λόγω κατασκευής της υποθαλασσίας σήραγγος.

3. Πηγάδι Κουτσάφτη

Το πηγάδι αυτό ανήκεν εις την ιδιοκτησίαν της μεγάλης οικογενείας των Γερογιανναίων και μάλιστα του προγόνου του ιατρού-βουλευτού Γεωργίου Γερογιάννη, Γεωργίου και αυτού, του οποίου οι Τούρκοι από ότι λέγεται απέκοψαν τα αφτιά του με αποτέλεσμα να του προσάψουν οι παλαιοί Πρεβεζάνοι το παρώνυμον (παρτσούκλι) «Κουτσάφτης». Ευρίσκετο (συνεχίζοντας την κίνησίν μας από το κάστρον του Αγίου Γεωργίου) επί της οδού Πάφου ακριβώς έξωθεν του ορίου του πορτοκαλεώνος του Μιχ. Ζαμπέλη όπου σήμερα εκτίσθη νέα οικία και συγκεκριμένα εις το ύψος του γκαράζ αυτής περίπου 15 μ. από της διασταυρώσεως με την οδόν Νικοπόλεως (σήμερα εναντι της θέσεως αυτής υφίσταται μικρά οδός ανάμεσα της οικίας του αριστερού ψάλτου του Αγίου Νικολάου του Κυρ-Τάκη του Παππά και της οικίας Λάζαρη που οδηγεί στην οικίαν Κόκκορη). Χαρακτηριστικά ευμεγέθες εξωτερικά με πέτρινην δόμησιν επί της εξωτερικής πλευράς αυτού σχετικά υπερυψωμένον του δρόμου. Διέθετεν πόσιμον ύδωρ καλής ποιότητος.

4. Πηγάδι Πρασά

Συνεχίζοντας το δρομολόγιόν μας επί της οδού Πάφου και μετά την αριστεράν στροφήν συναντώμεν την διασταύρωσιν της οδού Κηρυνείας. Περίπου 15-20 μ. από της διασταυρώσεως και επί της οδού Κηρυνείας και έξωθεν της πατρικής οικίας του Κωνσταντίνου Πρασά ευρίσκετο το πηγάδι αυτό. Διέθετεν σχετικά καλόν πόσιμον ύδωρ εξυπηρετούν την γειτονιά.

5. Πηγάδι της Κοκκινιάς

Επιστρέφωμεν πίσω και συναντώμεν την διασταύρωσιν των οδών Πάφου και Νικοπόλεως. Ευρισκόμενοι επί της διασταυρώσεως των οδών αυτών και αριστερά του πηγαδιού του Κουτσάφτη συνεχίζωμεν την κίνησιν μας επί της οδού Νικοπόλεως επί 150 μ. περίπου και εις την ελαφράν στροφήν (βόρεια-βορειοανατολικά) έναντι της οικίας Κων. Ιωαννίδη ή Γιοβάνη και εις το όριον της οικίας Κων. Μυζίκου και χωραφιού Αλεξάνδρας Μπάλλα (δεξιά μας καθώς κινούμεθα) υπήρχεν το πηγάδι αυτό. Το πηγάδι αυτό ήτο κοινόν διά τους κατοίκους της περιοχής (κυρίως πρόσφυγες) και θα πρέπη να κατεσκευάσθη κατά την εποχήν δημιουργίας του οικισμού (συνοικισμός) περί τω 1928. Ήτο μεγάλο πηγάδι πετρόκτιστον εξωτερικά ικανού βάθους με τσιμενταρισμένον το περίξ περίβολον (πεζούλι) αυτού σχετικού ύψους της βάσεως της εξωτερικής κατασκευής περί τα 70-90 εκ. από την επιφάνειαν του χωμάτινου τότε οδοστρώματος. Είχεν σχήμα τετράγωνον και τα χείλη εις επάνω μέρος ήσαν επιχρισμένα με αραιάν τσιμεντοκονίαν (αριάλι) και χαρακτηριστικά σημεία τριβής της τριχιάς των διαφόρων κουβάδων. Διέθετεν επίσης χειροκίνητον μαγκάνι (μύλο όπως παλαιά ελέγετο όπου ήτο δεμένος ο κουβάς). Τα τελευταία χρόνια παρέμεινεν ανενεργόν λόγω κατασκευής του νέου δικτύου υδρεύσεως της Πρεβέζης και κατεστράφη με την διάνοιξιν της οδού Νικοπόλεως. Αποτελούσεν το σημείον αναφοράς της Κοκκινιάς των νοικοκυράδων αλλά και των συγκεντρώσεων των νεανίδων διά ερωτοματιές προς τους πιτσαδώρους (αυτούς που παίζανε το απηγορευμένον τυχηρόν παιγνίδι κορώνα-γράμματα) την ημέραν και τους κανταδώρους το βραδάκι στην «Παλόμα» (το ονομαστόν εξοχικόν κεντράκι του Κων/νου Μυζίκου). Από το πηγάδι αυτό και μέχρι να συναντήσωμεν το επόμενον του Γκινάκα (ανατολικά δηλαδή της οδού Νικοπόλεως) υπήρχαν τα χωράφια Αλεξάνδρας Μπάλλα, Διονυσίου Μπάλλα, Μεταξά, Περικλή Αλφαντάκη που διέθεταν μεγάλα πηγάδια με μαγγάνι διά το πότισμα των χωραφιών τους, αλλά και διά το πλύσιμο ρούχων κλπ. των διαφόρων περιοίκων.

6. Πηγάδι του Γκινάκα

Συνεχίζοντες την κίνησιν μας προς Βορράν επί της οδού Νικοπόλεως και περί τα 300 μ. συναντώμεν εις το ύψος των Σαγαναϊϊκών (συμβολή οδών Νικοπόλεως και Πάργης όπου υπήρχεν και μικρό γεφυράκι διά τον αύλακαν απορροής των ομβρίων κυρίως υδάτων) αριστερά μας το πηγάδι της μεγάλης Πρεβεζάνικης οικογενείας των Γκινακαίων. Η παλαιά αυτή Πρεβεζάνικη οικογένεια έδωσεν έναν Μητροπολίτην (τον Άρτης) και έναν στρατηγόν-ιατρόν Διευθυντήν Υγειονομικού του Γ.Ε.Σ. μετασταθμεύσασα εις Άρταν μετά την ενθρόνησιν του Μητροπολίτου όπου ησχολήθη με το εργοστάσιον ηλεκτροδοτήσεως της πόλεως Άρτης. Ευρίσκεται έναντι της οικίας Πάνου Σακκά (σήμερα είναι πολυκατοικία) και εις τον αυλόγυρον της οικίας Θ.

Λιόντου (υπάρχει ακόμη και σήμερα μετατραπέν εις βόθρον). Διέθετεν πόσιμον ύδωρ αρίστης ποιότητας.

7. Πηγάδι τ' Αη-Λιός

Αφού διασταυρώσωμεν την οδόν Κλεμανσώ οδεύωμεν προς Ι.Ν. Προφ. Ηλιού και επί της οδού Προφ. Ηλιού και πρό της συμβολής αυτής μετά της οδού Κόντου υπάρχει ο προαναφερθείς Ι. Ναός αριστερά μας. Εντός του περιβόλου του υπήρχεν πηγάδι ποσίμου ύδατος αρίστης ποιότητας από το οποίον ετροφοδοτούτο όχι μόνον τα νοικοκυριά της περιοχής αλλά και τα καταστήματα κυρίως καφενεία (δι' αυτό η περιοχή απεκαλείτο και «Καφενέδες» μέχρι το σημερινόν εγκαταλελειμένον στρατόπεδον του Πυροβολικού, παλαιόν ιταλικόν νεκροταφείον και νοσοκομείον).

8. Πηγάδι ντάπιας ή ανώνυμον

Δίπλα από τον περίβολον του Αη-Λιός (νοτία πλευρά) ευρίσκετο μονοπάτι που οδηγούσεν εις τον περίβολον του Εθνικού σταδίου διασταυρώνωντας την τάπιαν. Νοτίως του μονοπατιού αυτού περί τα 30 μ. και εις το ύψος της οικίας των αδελφών Σωτηρίου και Χρήστου Κατσανού μέσα εις την τάπιαν υπήρχεν πηγάδι επίσης ποσίμου ύδατος καλής ποιότητας.

9. Πηγάδι Κοκοτάκη ή Κουκουτάκη

Εις την βορειοανατολικήν γωνίαν του παλαιού στρατοπέδου του Πυροβολικού βαδίζοντες επί της σημερινής Δ. Κρόκου και εις απόστασιν περίπου 50 μ. (πάντα κινούμενοι προς Βορράν) ήτο η οικία Κοκοτάκη ή Κουκουτάκη (σήμερον είναι πολυκατοικίες) και εντός του αυλόγυρου αυτού υπήρχεν πηγάδι και στέρνα του ιδιοκτήτου αρίστης ποιότητας ποσίμου ύδατος που διέθετεν την χρήσιν του ο ιδιοκτήτης και διά τους περιοίκους (αργότερον άνοιξεν εκεί μαγαζί-ουζερί ο Ιωάννης Μπαρκούζος).

10. Πηγάδι Νοσοκομείου

Πρό της οικίας Κοκοτάκη και εις την βορείαν πλευράν του πρώην στρατοπέδου του Πυροβολικού υπήρχεν το τουρκικόν νοσοκομείον (κατεστράφη την περίοδον της κατοχής) το οποίον διέθετεν και αυτό πηγάδι διά τας ανάγκας του αρίστης ποιότητας ποσίμου ύδατος.

11. Πηγάδι Μάκως ή Μάϋκως ή Μάκουση

Κατ' αρχήν Μάκω εις τα αρβανίτικα λέγεται η γριά (γιαγιά), επομένως το πηγάδι αυτό μπορούμε να το ονομάσουμε και πηγάδι της γριάς ή γιαγιάς. Εις τα τοπογραφικά σχεδιαγράμματα της πολεοδομίας του Δήμου Πρεβέζης αναφέρεται και ως πηγάδι του Μάκουση. Ήτο κοινόν πηγάδι διά τους περιοίκους. Διέθετεν ίσως το καλύτερον πόσιμον ύδωρ από τα εντός της τάφρου

πηγάδια της πόλεως. Το συναντούσαμε αμέσως μετά την οικίαν Κοκοτάκη και ενώ κινούμεθα (επί της σημερινής οδού Δ. Κρόκου) προς Βορράν δεξιά μας υπήρχεν μικρό δρομάκι (η σημερινή οδός Σωκράτους η οποία έρχεται κάθετος επί της οδού Χαρ. Τσάντη). Εις το σημείον αυτό η οδός Χαρ. Τσάντη (κινούμενοι εμείς προς τα αριστερά επ' αυτής) κάμνει μικρά κλίσιν προς τα δεξιά διά να συναντήση την οδόν Ζαλόγγου. Εις αυτήν την καμπήν και προς τα μέσα αριστερά (πίσω από την σημερινήν οικίαν του Κ. Πιτσούνη και τις άλλες πολυκατοικίες) ευρίσκετο το πηγάδι αυτό. Πάντως εις τας συνηδείσεις και αναμνήσεις των παλαιών Πρεβεζάνων έμεινεν ονομαστόν διά τον προαναφερθέντα λόγον της αρίστης ποιότητος του ύδατός του.

12. Πηγάδι Ματζίρικων

Ένας από τους όρους του συνεδρίου του Βερολίνου ήτο να αποσπασθή από την Τουρκίαν η Βοσνία ήτις παρεχωρήθη εις την Αυστριαν. Αποτέλεσμα αυτού ήτο η φυγή των μουσουλμάνων εξ αυτής και μέρους αυτών να καταλήξουν εις την Πρέβεζαν. Έτσι ηυξήθη ο μουσουλμανικός πληθυσμός της Πρεβέζης και εκτίσθη η συνοικία των προσφύγων μουσουλμάνων η λεγομένη Μαντζίρικα. Προέρχεται από την τουρκικήν λέξιν *Μου(χ)αντζίρ* που σημαίνει «πρόσφυγας», άρα επρόκειτο διά τον συνοικισμόν των προσφύγων (μουσουλμάνων). Τότε από ό,τι λέγεται εδημιουργήθη και το πηγάδι διά την εξυπηρέτησιν των κατοίκων της περιοχής. Ευρίσκετο έναντι της οικίας Δημητρίου Εξαρχόπουλου δεξιά μας και ελάχιστα (2-3 μ. πάντα κινουμένων ημών προς βορράν επί της Δ. Κρόκου) πρό του στενού που συνδέει την σημερινήν οδόν Δ. Κρόκου με την Ζαλόγγου όπου ήτο το παντοπωλείον Ξηρομερίτη. Διέθετεν κατάλληλον προς πόσιν ύδωρ και στέρναν διά το πλύσιμον των ρούχων. Διτηρήθη μέχρι αργά το πηγάδι αυτό μέχρι που έγινε η διαπλάτυνσις της οδού Δ. Κρόκου. Πιθανόν το πηγάδι αυτό να ήτο αυτό του «τεκέ» (μουσουλμανικό ιεροδιδασκαλείον υπολλείματα του υφίστανται ακόμη και σήμερον) όπου έμενεν ο Απόστολος Κλωντζάρης, σήμερα μένει ο Σπυρ. Χαραλαμπίζας και άλλοι. Ο χώρος του οριοθετείται από την σημερινήν οδόν Ιγν. Βέμη, Δ. Κρόκου, το στενό που καταλήγει από την Δ. Κρόκου εις την Ζαλόγγου (όπου ήτο το παντοπωλείον Ξηρομερίτη – γωνία στενού και οδού Ζαλόγγου) και την οδόν Ζαλόγγου εκτάσεως 2.630 τ.μ. περίπου.⁵

13. Πηγάδι της Μεσηνιας ή Μεσανιάς

Αναφέρεται ως τοιούτον λόγω της εγκύτητος του εις την Μεσαίαν πύλην εισόδου εις την πόλιν προερχόμενοι από Βορράν. Η πόλις ως γνωστόν διέθετεν τρεις κύριες πύλες. Την της Βρυσούλας, την Μεσηνιαν και του Αη-Λιός ή Πόρου. Υπάρχουν βεβαίως κάποιες ενδείξεις και διά τετάρτην πύλην την του

⁵ ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ 2002.

ΕΙΚΟΝΑ 4: Πηγάδι Συγκούνα

Αγίου Γεωργίου στο κάστρο. Το πηγάδι αυτό το συναντώμεν μετά το τέλος (αρχή) της οδού Δ. Κρόκου στρίβοντας δεξιά (προς Ανατολάς) επί της οδού Χαονίας. Εισ τον πρό των τειχών της Πύλης χώρον που ήτο πιο χαμηλός από την πύλην (ανατολικώς της οικίας Τζάλλα) υπήρχεν το πηγάδι αυτό κατάλληλον διά τα ζώα κυρίως διαθέτον και μεγάλον πλάτανον.

14. Πηγάδι του Συγκούνα

Κινούμεθα πλέον Ανατολικώς από το πηγάδι της Μεσηνιας πόρτας και επί της Ατιντάνων και μετά τον παλαιόν ανεμόμυλον στρέφομεν προς τα δεξιά και μετά μερικά μέτρα και πάλιν δεξιά όπου συναντώμεν μικράν πλατείαν, εκεί θα συναντήσωμεν την οδόν Θ. Πάρλα και με την γωνία που σχηματίζει μικρή ανώνυμος οδός είναι η οικία ιδιοκτησίας Γ. Συγκούνα. Εκεί υπάρχει ακόμη πηγάδι που εξυπηρετούσεν την συνοικία με νερό καλής ποιότητος.

15. Πηγάδι του Καραβέλα

Τελειώνοντας την οδόν Ατιντάνων στρέφομεν δεξιά επί της οδού Μ. Μπότσαρη, και κινούμεθα νοτιώς προς το κάστρον του Αγίου Ανδρέου. Εισ την διασταύρωσιν με την οδόν Αλεξανδρουπόλεως που μέχρι τελευταίως υπήρχεν η Πυροσβεστική Υπηρεσία, ακριβώς εις την γωνίαν αριστερά μας ευρίσκεται η οικία του Καραβέλα πλουσίου και προύχοντος της πόλεως. Αυτός

ΕΙΚΟΝΑ 5: Πηγάδι Καραβέλα

εις τον αυλόγυρον του διέθετεν πηγάδι καταλλήλου προς πόσιν ύδατος και φιλανθρώπως σκεφθείς έθεσεν μέσα από τον μανδρότοιχον της οικίας του το ήμισυ του πηγαδιού διά την αυτοεξυπηρέτησίν του και το άλλο ήμισυ διά τους περιοίκους της περιοχής επί του δρόμου εκτός του αυλόγυρού του (σημερινή οδός Μ. Μπότσαρη). Το πηγάδι αυτό υπάρχει ακόμη και σήμερα.

16. Πηγάδι του κάστρου Αγίου Ανδρέου (Ιτς Καλέ)

Ήτο το πηγάδι που εξυπηρετούσεν τας ανάγκας του κάστρου ευρισκόμενον εις τον πρό των συνεργείων χώρον και του όρχου των οχημάτων και των Π.Ε.Ε. (πέραν επιτοπίου επισκευής ή Β.Λ.Ρ.) οχηματομηχανημάτων της 660 Π.Α.Υ.Π. που πλέον και αυτή έκλεισεν.

17. Πηγάδι της μικρής τάπιας

Εις τον πέριξ του περιβόλου του κάστρου του Αγίου Ανδρέου υφίστατο μικρή τάφος ή τάπια (σήμερα είναι δρόμος κυρίως διά στάθμευσιν οχημάτων). Από την πλευράν προς την συνοικίαν Τσαβαλοχώρι και εις το ύψος της οικίας του Λάμπρου Γουρνάρη και επί της τάπιας υπήρχεν πηγάδι που εξυπηρετούσεν κυρίως διά την πλύσιν των ρούχων και πότισμα των ζώων (πιθανόν και των ζώων του κάστρου).

18. Πηγάδι του Αλή πασά

Κατά πληροφορίες του συγχωρεμένου Μπαρμπα-Θανάση Βερλέτη (πέθανεν πρόσφατα) όπισθεν της οικίας του Μπαρμπα-Χρήστου Κέλλη (συγχωρεμένος κι αυτός) και καθώς υπήρχεν πρηνές του λόφου που κατέβαιναν διά να συνεντήση την είσοδον της άλλης πύλης του κάστρου τ' Αγιαντριός (εκεί υπήρχεν το περιβόητο κουλούρι-τείχος της πύλης από όπου πιτσιρικάδες βλέπαμε λαθραία το καλοκαίρι τις ταινίες του κινηματοθέατρου του Μίλιου Καρτεζίνη «Ακταίον») υπήρχεν μικρό πηγάδι ποσίμου ύδατος καλής ποιότητος. Εδώ άς σταματήσωμεν την διαδρομήν μας διά να συνεχίσωμεν από άλλην περιοχόν προκειμένου να καλύψωμεν και άλλα πηγάδια της πόλεως.

19. Πηγάδι του Τζαμιού

Ευρισκόμεθα πρό της εισόδου του Ι.Ν. Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης. Στρέφοντες πρός τα δυτικά βλέπομεν το τζαμί που έκτισεν ο Τουρκαλβανός Ντίνο που και σήμερα υπάρχει με τον ιστορικόν του πλάτανον όπου ήλθεν και ωμίλησεν ο Πατρο-Κοσμάς. Ακριβώς πρό του πλατάνου υπήρχεν πηγάδι (κυρίως διά τας ανάγκας των πιστών μουσουλμάνων). Διέθετεν πόσιμον ύδωρ μετρίας ποιότητος και στέρναν όπου τα παιδιά πολλές φορές το καλοκαίρι έβαζαν τα πόδια τους διά να δροσισθούν. Κατεστράφη με την διαπλάτυνσιν της διασταυρώσεως των οδών Ι. Μεταξά (σημερινή Πολυτεχνείου) και Κλεμανσώ.

20. Πηγάδι του Μπισικόκου

Εκκινούμεν από το τζαμί και συνεχίζωμεν και πάλιν την κίνησιν μας προς Βορράν ακολουθούντες την οδόν Ι. Μεταξά (νύν Πολυτεχνείου) και συναντώμεν μετά από 100 μ. περίπου την διακλάδωσιν με την οδόν Μούσκου Ακριβώς εις το δίχαλον αυτό ήτο και παραμένουν ορισμένα κατάλοιπα της οικίας του Κ. Μπισικόκου (Ψάλτης εις τον Ι.Ν. Κοιμήσεως της Θεοτόκου και Γραμματεύς εις το συμβολαιογραφείον του Παν. Κατηφόρη). Εις τον αυλόγυρον της οικίας αυτού υπήρχεν πηγάδι ιδιωτικόν αλλά που εξυπηρετούσεν και πάρα πολλούς της γειτονιάς ουχί καταλλήλου προς πόσιν ύδατος.

21. Πηγάδι του Σωτηρέλη

Εις την διασταύρωσιν των οδών Πολυτεχνείου και Χρ. Κόντου αριστερά μας περί τα 20 μέτρα ευρίσκετο πηγάδι πρό τη οικίας Ευσταθ. Λάζαρη (κυρίως ηκούετο ως πηγάδι Σωτηρέλη) καταλλήλου προς πόσιν ύδατος διαθέτον και μεγάλον πλάτανον.

22. Στέρνα του Λάζαρου

Ευρισκομένοι και πάλιν εις την προαναφερθείσαν διασταύρωσιν Πολυτεχνείου και Χρ. Κόντου και κινούμενοι πρός τα δεξιά (Ανατολικά) συναντώ-

μεν μετά από 40 μ. περίπου την πλατείαν Ουλοφ Πάλμε, πρό της εισόδου του πνευματικού κέντρου της Ι. Μητροπόλεως Νικοπόλεως και Πρεβέζης. Εις την σημερινήν λοιπόν πλατείαν Ουλοφ Πάλμε και εις το όπισθεν μέρος της οικίας Λάζαρου προς τον Ι.Ν. Αγ. Βασιλείου υπήρχεν πηγάδι και στέρνα μαζί διά τας ανάγκας των νοικοκυριών, ουχί καταλλήλου προς πόσιν ύδατος.

23. Πηγάδι ανώνυμον

Βαδίζοντες μετά την οδόν Πολυτεχνείου (εις τον σημερινόν «κόμβον») επί της οδού Ζαλόγγου και δεξιά μας συναντώμεν την οδόν Χαβίνη. Εις απόστασιν από της διασταυρώσεως περίπου 40 μ. (οικία Τσολακίδη) υπήρχεν επίσης πηγάδι κοινόν (εκτός των ορίων των αυλών των οικιών) καταλλήλου προς πόσιν ύδατος.

24. Πηγάδι της Λεύκης

Εις τον σημερινόν χώρον όπου εκτίσθη το ξενοδοχείον «Διώνη» του ιατρού Θ. Λούτση υπήρχεν η ταβέρνα της Λεύκης δι' αυτό και ο χώρος (αλάνα) ονόμαζετο «στης Λεύκης». Υπήρχεν αρκετός ανοικτός χώρος (ανατολικώς των οικιών αδελφών Γιώτη, Αναγνωστάκη και Παππά και βορείως του αυλόγυρου Παντελή Τζώρτζη οριζόμενου του χώρου από τας οδούς βορείως υπό της Παρθεναγωγείου και ανατολικώς υπό της οδού Θεόφιλου Παπαγεωργίου όπου υπήρχε μεγάλη μουσμουλιά (δένδρο που καρποφορούσεν μικρούς πεντανόστιμους λωτούς, δύο τέτοια δένδρα σώζονται ακόμη και σήμερα οπίσω της οικίας Σφονδύλη εις τον Ι.Ν. Αγίου Βασιλείου) και διέθετεν μεγάλο πηγάδι με μικρή στέρνα κυρίως διά πλύσιν ρούχων μη ποσίμου ύδατος.

2. Περίπατος εις τον εκτός της τάφρου χώρον της Πρεβέζης

Ας ξεκινήσωμεν τον περίπατόν μας από το κάστρον του Αγίου Γεωργίου κινούμενοι προς τον συνοικισμόν του Παντοκράτορος.

1. Πηγάδι Τσακανιά

Ευρίσκεται εις το ελαιοστάσιον (λιοστάσι) του Νικ. Τσακανιά από το οποίον ετροφοδοτούντο οι περίοικοι κυρίως αγρότες διότι διέθετεν αρίστης ποιότητας πόσιμον ύδωρ. Από αυτό ετροφοδοτείτο παλαιότερον και το συγκρότημα των παιδικών κατασκηνώσεων της Προνοίας που έδρευεν τα καλοκαίρια εις τον ελαιώναν του Αγίου Γεωργίου (δυτικώς του εξοχικού κέντρου «Πανόραμα»).

2. Πηγάδι του Καστάνη

Κινούμενοι προς συνοικισμόν Παντοκράτορος και πρό του ύψους του κάστρου (πρώην φυλακές) συναντώμεν τον αποστραγγιστικόν αύλακαν που χύ-

νεται εις την θάλασσαν δυτικώς της οικίας Σολδάτου. Επί του αποστραγγιστικού αύλακος και επί του δυτικού πρανούς αυτού αριστερά ημών προς την θάλασσαν όπως κινούμεθα ευρίσκεται το πηγάδι αυτό καλής ποιότητος ποσίμου ύδατος. Πιθανόν από αυτό να ετροφοδοτείτο το κάστρον του Παντοκράτορος διότι κατά την γνώμην μου αν και το κάστρον διέθετεν δικό του πηγάδι δεν θα πρέπει να ήτο καλής ποιότητος προς πόσιν διότι ευρίσκετο –ευρίσκεται ακόμη και σήμερα– εις το ίδιον ύψος με την επιφάνειαν της θαλάσσης και εγγύς αυτή, εντός αυτής εις την ουσίαν.

3. Πηγάδι του Κάστρου Παντοκράτορος

Συνεχίζοντας την κίνησιν μας προς συνοικισμόν του Παντοκράτορος αριστερά μας έχομεν τον δρόμον που οδηγεί εις το κάστρον που ελειτούργησεν μέχρι και πρό 40ετίας ως επανορθωτικά φυλακαί κτισθέν με σχέδια Γάλλου συνταγματάρχου του Μηχανικού επί Αλή πασά όπως και το κάστρον του Αγίου Γεωργίου ταυτοχρόνως. Με την είσοδον μας από την κυρίαν ύλην και αμέσως αριστερά μας ευρίσκεται ακόμη και σήμερα το πηγάδι του κάστρου διά τις ανάγκες αυτού. Όπως προείπα (πηγάδι Καστάνη) δεν πιστεύω πως το ύδωρ αυτού να ήτο πόσιμον.

4. Πηγάδι του Μαρίνου

Συνεχίζομεν την κίνησιν μας προς Παντοκράτοραν και εις την ελαφράν στροφήν πρό του Δημοτικού Σχολείου Παντοκράτορος (όπου η βίλλα Ντίνας Ρέντζου) υπήρχεν το πηγάδι Μαρίνου πλούσιου του τόπου παλαιά, καλής ποιότητος προς πόσιν ύδατος.

5. Πηγάδι Παντοκράτορος

Ήτο το πηγάδι έξωθεν του Ι.Ν. του Σωτήρος που εξυπηρετεί τον πληθυσμόν του συνοικισμού καλής ποιότητος ποσίμου ύδατος.

6. Πηγάδι του Τζαμαλή

Κινούμενοι από Παντοκράτοραν προς Αλωνάκι και συνεχίζοντας προς συνοικισμόν Χροναίικα συναντώμεν τον Ι.Ν. Παναγίας της Βλαχέρνας. Εκεί ήσαν τα χωράφια του Τούρκου Τζαμαλή. Εις αυτόν οφείλεται το κτίσιμο του παλαιού εικονοστασίου της Παναγίας της Βλαχέρνας διότι ενώ αρρώστησεν ο υιός του βαρεία η Παναγία επαρουσιάσθη εις το όνειρόν του και του είπε διά την ανεύρεσιν της εικόνας Της με αποτέλεσμα ο υιός του να γίνη καλά εκθαύματος. Εκεί σήμερα, μερίμνη της Ι. Μητροπόλεως, εκτίσθη πλέον Ναός. Εκεί όμως ήσαν και τα χωράφια του πλούσιου γεωκλήμονος Τούρκου Τζαμαλή όπου υπήρχεν και μεγάλο πηγάδι τόσον διά τας ανάγκας των χωραφιών του όσον και διαθέσεως διά τους αγρότας υγιεινού αρίστης ποιότητος ποσίμου ύδατος.

7. Πηγάδια του Κατσάνου και Τζούρου

Εξερχόμενοι του συνοικισμού Χροναίικα και διασταυρόντες την Εθνική οδόν Πρεβέζης-Ηγουμενίτσης συναντώμεν εκεί την περιοχήν Λογγίδα. Εκεί υπήρχαν (και υπάρχουν και σήμερα) το λιβάδι του Κατσάνου, το χωράφι Τζούρου που διέθεταν πηγάδια ποσίμου ύδατος καλής ποιότητας.

8. Πηγάδι του Πόρου

Συνεχίζοντας την κίνησίν μας κατευθυνόμενοι προς το Εθνικόν στάδιον (νύν Δημοτικόν) Πρεβέζης συναντώμεν δεξιά μας το 2^ο ενιαίον Λύκειον Πρεβέζης. Ανατολικώς αυτού και εις το χωράφι του θανόντος συμπολίτου μας Σταμούλη υπήρχεν εντός αυτού πηγάδι με το καλύτερον από όλα τα πηγάδια Πρεβέζης (εντός και εκτός τάφρου) ύδωρ. Ήταν το πηγάδι του Πόρου. Έτσι ελέγετο και η περιοχή και λέγεται ακόμη και σήμερα. Το νερό αυτό το διοχέτευαν νερουλάδες εις την Πρέβεζαν με ειδικά κατεσκευασμένη διά την εργασίαν αυτήν ιπήλατον υδροφόρον άμαξαν.

9. Λοιπά πηγάδια

Διά τας ανάγκας των κτηνών, κτηνοτροφικών αναγκών κλπ., υπήρχον διάσπαρτα πολλά πηγάδια του είδους αυτού όπως του Ρούφα (ορυζόμυλος), του Χριστ. Ρίζου (εις το νεκροταφείον), του Σφαλτού (εις το καφενείον Κατωγιάννη), του Μπαχλάβα (μαρμαράδικο Βαγγέλη), του Βρυώνη (εις τα σιλό του Ε.Γ.Σ.) και τόσα άλλα που δεν κρίνεται σκόπιμον να αναφερθούν λόγω του αριθμού των και κυρίως διότι ήσαν ιδιωτικά και εντός των αυλών των διαφόρων οικιών. Άξιον όμως κρίνεται να αναφερθή το πηγάδι της Συναγωγής των Εβραίων (σημερινόν κτίριον του Ο.Τ.Ε.) που εξυπηρετούσεν την εβραϊκήν κοινότητα της πόλεως μας και που μετά τον ξεριζωμόν των Εβραίων από τους Γερμανούς την περίοδον της κατοχής διέμενον εις τα εγκαταλειφθέντα οικήματα της Συναγωγής χριστιανικές οικογένειες της πόλεως που τα σπίτια τους κατεστράφησαν από τους βομβαρδισμούς του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (όπως οι οικογένειες Αγγέλου Αρταβάνη, Πάνου Γερογιάννη και η μοναδική πλέον επιζήσασα και επιστρέψασα εις την πόλιν μας Εβραία, η κυρά Σαρίνα Μάτσα που και αυτή αργότερα έφυγε διά Ιωάννινα όπου και απέθανεν εις βαθείά γεράματα).

3. Επίλογος

Κλείνοντας το οδοιπορικόν τούτο διά τα πηγάδια της Πρεβέζης θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς τον συγχωρεμένο πρόσφατα Μπαρμπα-Θανάση Βερλέτη, τον εξάδελφο μου Θεόδωρο (Λώλο) Αρταβάνη διά την συνεργασίαν τους για να γράψω τούτες εδώ τις δυό γραμμές για τα πηγάδια της Πρέβεζας χωρίς βέβαια να μπω σε λεπτομέρειες ιδιοκτησιών διότι τότε σχεδόν θα έπρεπε να περιλάβω μεγάλο αριθμό πηγαδιών. Απλά αναφέρθηκα σ' αυτά που είχαν την κυριωτέραν σημασίαν από πλευράς ποιότητος του νερού τους και της εξυπηρητήσεως των πολιτών της πόλεως μας.

Βιβλιογραφία

- ΒΑΣΙΛΙΑΣ Η.Β., 1955, Το κάστρο της Πρέβεζας στα 1684 και το παλιό Βενετσιάνικο Υδραγωγείο, εφημερίδα *Αγών Πρεβέζης*, φ. 28/29, 22./29. Αυγούστου 1955
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Ν.Δ. & ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ ΣΤ.Β., 1994, *Νικόπολις - Πρέβεζα*, Πρέβεζα
- ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ Γ.Ι., 2002, *Τα Πρεβεζάνικα*, Πρέβεζα